

СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК СУБ'ЄКТА ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ

Панасенко Е.А., Оспіщева Ю.А.

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

У статті здійснено аналіз теоретичних аспектів проблеми становлення майбутнього вчителя початкової школи як суб'єкта особистісно орієнтованої освіти учнів. Особистісно орієнтовану освіту потрактовано як особливий вид освіти, що забезпечує створення оптимальних умов для розвитку в суб'єктів навчання здатності до самоосвіти, самовизначення, самостійності та самореалізації. Підкреслено, що особистісно орієнтована освіта має своїм підґрунтям положення гуманістичної педагогіки. Основні положення особистісно орієнтованої освіти знаходять конкретизацію в її окремих компонентах – цільовому, змістовому, процесуально-діяльнісному та результативному. Визначено вимоги до особистісно орієнтованої технології навчання, в основі яких лежить принцип суб'єктивності освіти. Зазначено, що основною формою організації цього типу навчання є особистісно орієнтований урок.

Ключові слова: учитель початкової школи, особистісно орієнтована освіта, учень початкових класів, педагогічна освіта, гуманістична педагогіка.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших передумов модернізації національної системи освіти України на засадах гуманістичної педагогіки є трансформація підходів до професійної підготовки вчителя, спрямована на їх підготовку до фахової діяльності в особистісно орієнтованому загальноосвітньому навчальному закладі. Розбудова початкової школи на засадах особистісно орієнтованої педагогіки спричинила виникнення нового соціального замовлення на вчителя, здатного до успішної професійної діяльності гуманістичного спрямування. Виникла необхідність переосмислення вітчизняного та світового досвіду, накопиченого при розв'язанні завдань підготовки вчителя початкових класів, зорієнтованого на дитину, спроможного забезпечити її розвиток як особистості, що здатна до самоактуалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні питання професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів представлено у наукових пошуках П. Амонашвілі, Н. Бібік, В. Давидова, Д. Ельконіна, Л. Занкова, В. Ковальова, О. Савченко, В. Ставицького, В. Сухомлинського, Л. Хомич та ін.

Проблему підготовки майбутніх учителів до особистісно орієнтованої освіти учнів вивчали як вітчизняні (І. Бех, І. Зязюн, О. Пехота, С. Подмазін, А. Старева та ін.), так й зарубіжні (Р. Барт, С. Дженсенсон, С. Кульневич, Д. Роббенс, В. Серіков, І. Якиманська та ін.) вчені.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження обраної теми передбачає аналіз проблеми становлення майбутнього вчителя початкової школи як суб'єкта особистісно орієнтованої освіти учнів.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз проблеми становлення майбутнього вчителя початкової школи як суб'єкта особистісно орієнтованої освіти учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особистісно орієнтована освіта – це новий тип навчання та педагогічна технологія, яка ґрунтується на «засадах всебічного врахування індивідуальних потреб і можливостей учня, глибокої поваги до його особистості, ставлення до нього як до свідомого й відповідального суб'єкта навчально-виховної взаємодії з учителем і ровес-

никами» [4, с. 626]. У сучасній педагогічній науці існують різні підходи до визначення суті поняття «особистісно орієнтоване навчання», «особистісно орієнтована освіта». Одні дослідники підкреслюють першочерговість реалізації в ньому індивідуального підходу до навчання через організацію і подання навчального матеріалу різного рівня складності. Інші пов'язують особистісно орієнтоване навчання з інноваційними процесами в освіті, що виникли у зв'язку з появою навчально-виховних закладів нового типу (гімназій, ліцеїв, коледжів, авторських шкіл тощо), в яких широко запроваджуються нові методи, прийоми викладання, різноманітні форми індивідуалізованого та диференційованого навчання.

На думку відомої вченої, авторки психолого-педагогічної концепції особистісно орієнтованої освіти І. Якиманської, це таке навчання, центром якого є особистість дитини, її самобутність, самоцінність: суб'єктний досвід кожного спочатку розкривається, а потім узгоджується зі змістом освіти [8; 9].

Директор авторської школи-комплексу № 3 м. Южного, член-кореспондент НАПН України М. Гузик зазначає, що особистісно орієнтоване навчання – це такий спосіб організації шкільного життя дитини, коли вона отримує безмежні можливості для вільної навчально-пізнавальної діяльності згідно з її природним талантом та бажанням діяти власне в його просторі [3, с. 34].

Учена О. Пехота надає таке визначення поняття «особистісно орієнтована освіта»: «Це особливий вид освіти, що забезпечує створення оптимальних умов для розвитку в суб'єктів навчання здатності до самоосвіти, самовизначення, самостійності та самореалізації» [6].

Сучасні науковці (І. Бех, Є. Бондаревська, Ю. Мальований та ін.) підкреслюють, що особистісно орієнтована освіта має своїм підґрунтям положення гуманістичної педагогіки, яка передбачає:

- індивідуалізацію, починаючи від варіантів педагогічно доцільного розгортання навчального змісту до оцінювання результатів його засвоєння;
- забезпечення особистісної значущості для кожного школяра засвоєних знань шляхом формування знань як інструменту, необхідного кожному для засвоєння й перетворення дійсності, розкриття їх прямих та опосередкованих

зв'язків із людиною й суспільством, усвідомлення школярами знань як елемента не тільки загальнолюдської культури, а й культури кожної сучасної людини;

- інтеграцію змісту освіти, що забезпечує цілісність знань, сприяє формуванню цілісного образу світу;

- деідеологізацію змісту освіти в тому розумінні, що у школі мають вивчатися факти, а не їх тлумачення з тих чи інших ідеологічних позицій [1; 2].

Академік О. Савченко метою особистісно орієнтованої освіти визначає створення умов (змісту, методів, середовища) для індивідуальної самореалізації учня, розвитку й саморозвитку його особистісних якостей. На думку вченої, сутнісними ознаками особистісно орієнтованої освіти є: гуманне суб'єкт-суб'єктне співробітництво всіх учасників навчально-виховного процесу; діагностично-стимулюючий спосіб організації навчального пізнання; діяльнісно-комунікативна активність учнів; проектування спочатку вчителем, а потім і учнями індивідуальних досягнень у всіх видах пізнавальної діяльності, сенситивної їх віку; урахування в доборі змісту, у методиках, стимулах навчання та системі оцінювання діапазону особистісних потреб.

Реалізація особистісно орієнтованої освіти, наголошує О. Савченко, вимагає системного забезпечення за такими напрямками: методологічним (визначення теоретичних засад освітнього процесу, побудованого на основі цілей і цінностей особистісного розвитку), організаційно-управлінським (створення нормативної бази, функціонування різних типів шкіл тощо), психолого-педагогічним (дидактико-методичне забезпечення, зміни у підготовці та перепідготовці вчителів, створення навчально-виховного і розвивального середовища тощо) [4, с. 626-627].

Цілком погоджуємося з науковцями (А. Кіктенко, О. Любарська, О. Пехота, С. Подмазін, І. Якиманська), котрі визначають, що вихідні положення особистісно орієнтованої освіти через її зв'язок з власним унікальним досвідом учня, тобто суб'єктним досвідом:

- пріоритет індивідуальності, самоцінності, самобутності дитини як активного носія суб'єктного досвіду (унікальний власний досвід учня);

- при конструюванні та реалізації освітнього процесу потрібна особлива робота вчителя для виявлення суб'єктного досвіду кожного учня;

- в освітньому процесі відбувається «зустріч» суспільно-історичного досвіду, що задається навчанням, та суб'єктного досвіду учня;

- взаємодія двох видів досвіду учня повинна відбуватись не за лінією витіснення індивідуального, наповнення його суспільним досвідом, а шляхом їх постійного узгодження, використання всього того, що накопичене учнем у його власній життєдіяльності;

- розвиток учня як особистості відбувається не тільки шляхом оволодіння ним нормативною діяльністю, а й через постійне збагачення, перетворення суб'єктного досвіду як важливого джерела власного розвитку;

- головним результатом учіння повинно бути формування пізнавальних здібностей на основі оволодіння відповідними знаннями та уміннями.

Основні положення особистісно орієнтованої освіти знаходять конкретизацію в її окремих компонентах – цільовому, змістовому, процесуально-діяльнісному та результативному. Метою особистісно орієнтованої освіти, на думку сучасних учених, є:

- формування і розвиток в учня особистісних цінностей. Лише вони завдяки своїм сутнісним показникам здатні виконувати функцію вищого критерію для орієнтації індивіда в світі й опори для особистісного самовизначення (І. Бех та ін.) [1];

- не навчання, виховання та формування особистості як такі, а фасилітація, підтримка, захист особистості, розвиток людини в людині та розвиток у неї механізмів самореалізації, саморозвитку, саморефлексії, саморегуляції, самозахисту, самоосвіти та самовиховання, необхідних для становлення самобутнього особистісного Я-образу і діалогічного, безпечного засобу взаємодії з людьми, природою, культурою, цивілізацією (О. Пехота та ін.) [6];

- створення оптимальних умов для розвитку і становлення особистості як суб'єкта діяльності і суспільних відносин (С. Подмазін та ін.) [7];

- вивчення учня як неповторної індивідуальності; створення оптимальних умов для його становлення, особистісного розвитку; підтримка його на шляху самовизначення і самореалізації через освіту (І. Якиманська та ін.) [8].

Мета особистісно орієнтованої освіти отримує конкретизацію в її функціях. У сучасній гуманістичній педагогіці співіснують різноманітні підходи до їх визначення, які, на нашу думку, збагачують і доповнюють один одного. Так, І. Якиманська до функцій особистісно орієнтованої освіти відносить розкриття індивідуальності кожної дитини, створення умов для її розвитку засобами формування критичності, самостійності, ініціативності, творчості, та їх вияву в мисленні і поведінці [9]. В. Серіков вважає доцільним виокремлення таких функцій особистісно орієнтованої освіти як забезпечення особистісного розвитку кожного суб'єкта навчального процесу, створення умов для реалізації права учня на самовизначення та самореалізацію у процесі пізнання через оволодіння власними способами навчальної роботи. За С. Подмазіним, важливими функціями особистісно орієнтованої освіти є: людинотворча або гуманістична, культуротворча і соціалізуюча [7].

Як бачимо, відповідно до гуманістичного характеру особистісно орієнтованої освіти покликана виконувати такі функції: формувати в суб'єктів культуру життєдіяльності; допомагати учням у процесі самопізнання і самовизначення; сприяти розвитку їх здібностей; забезпечувати виявлення, використання та «окультурення» суб'єктного досвіду.

Відмова від моделі традиційної освіти на користь особистісно орієнтованої пов'язана з розв'язанням важливого дидактичного завдання – визначенням концептуальних засад, збагаченням та модифікацією змісту освіти. «Перехід до особистісно орієнтованої освіти пов'язаний з розв'язанням складного завдання: синтезу знань нево-стандартизованого і особистісного компонентів змісту освіти», – відзначає О. Пехота, характеризуючи сутність проблеми [6].

Зрозуміло, що особистісний компонент змісту освіти не можна подати в звичайній програмно-інструктивній формі. У цьому виявляється його специфічна особливість: він не може формулюватися у відриві від процесуальної форми існування [5]. Тому в особистісно орієнтованій освіті особливого значення набувають методи, форми і засоби навчання та виховання, які мають визначатись таким чином, щоб надавати можливість учневі виявити себе суб'єктом навчально-пізнавальної діяльності, реалізувати суб'єктний досвід, розвинути здатність до самопізнання та самореалізації тощо.

Результатом особистісно орієнтованої освіти є особистість, здатна до самоактуалізації. Самоактуалізація – це прагнення людини до найповнішого вияву та розвитку своїх особистісних можливостей. Це складне утворення, що містить такі компоненти: прийняття себе, інших людей, життя, природи, здатність розрізняти добро і зло; адекватне сприйняття реальності, здатність розрізняти засоби і цілі діяльності, критичність мислення, концентрація на завданні (на відмінність від концентрації на собі); демократична структура характеру, спонтанність, простота, природність, автономія, незалежність від культури і середовища, філософське, невороже почуття гумору; здатність до гуманних міжособистісних стосунків; здатність до творчості, що дозволяє людині реалізувати свій особистий потенціал [5].

Вчені (І. Бех, Є. Бондаревська, О. Пехота, С. Подмазін, І. Якиманська та ін.) визначають вимоги до особистісно орієнтованої технології навчання, в основі яких лежить принцип суб'єктивності освіти: навчальний матеріал має забезпечувати виявлення змісту суб'єктного досвіду учня; виклад знань у підручнику або вчителем повинен бути спрямований не тільки на розширення, структурування, інтегрування предметного змісту, а й на перетворення суб'єктного досвіду учня; зміст навчання, його засоби, методи, прийоми та форми добираються та організовуються так, щоб учень мав право обирати предмет і спосіб діяльності; необхідне активне стимулювання учня до самоцінної освітньої діяльності, яка має забезпечувати учневі можливість самоосвіти, саморозвитку,

самовираження; виявлення й оцінювання способів навчальної роботи, якими користується учень самостійно та продуктивно; врахування принципу варіативності, тобто вибір методичного інструментарію педагогом має відбуватися з урахуванням цілей розвитку учня, з метою його психологічної та педагогічної підтримки; необхідно забезпечувати контроль та оцінку не тільки результату, а й процесу учіння; освітній процес повинен забезпечувати побудову, реалізацію, рефлексію, оцінку учіння як суб'єктної діяльності [1; 2; 6; 7; 8].

Основною формою організації цього типу навчання, на думку І. Якиманської, є особистісно орієнтований урок, особливостями організації якого є: використання різних форм і методів організації навчальної діяльності, які дають змогу розкрити суб'єктний досвід учнів; створення атмосфери зацікавленості кожного учня в роботі класу; стимулювання учнів до висловлювання своїх думок, використання різних способів виконання завдань без страху помилитися, дати неправильну відповідь; використання під час уроку дидактичного матеріалу, що дає змогу учневі вибирати найбільш значущі для нього вид і форму навчання; оцінювання діяльності учня не лише за кінцевим результатом (правильно-неправильно), а й за процесом його досягнення; заохочення прагнення учня знаходити свій спосіб виконання завдання (розв'язання задачі); аналізувати в ході уроку способи виконання роботи іншими учнями, вибирати з них і пропонувати для засвоєння найбільш раціональні; створення на уроці педагогічних ситуацій спілкування, що дають змогу кожному учневі виявляти ініціативу, самостійність, вибірковість у способах роботи [8, с. 46].

Висновки. Отже, особистісно орієнтована освіта, ґрунтуючись на індивідуальних особливостях учня як суб'єкта пізнавальної діяльності, забезпечує розвиток і саморозвиток особистості; ця технологія, відповідно до здібностей, нахилів, інтересів, надає кожному учневі можливість реалізувати себе в пізнавальній та інших видах діяльності. В основі особистісно орієнтованої освіти лежать принципи співпраці вчителя та учнів, індивідуальності, самоактивності, саморозвитку, саморегуляції учнів у навчанні, особистісної діяльності, суб'єктного досвіду та контролю.

Список літератури:

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. / Іван Дмитрович Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Евгения Васильевна Бондаревская. – Ростов-на-Дону: Булат, 2000. – 351 с.
3. Гузик М. Філософсько-світоглядні основи педагогічної системи М. П. Гузика та особливості його авторської дидактики у спектрі можливостей / Микола Гузик // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2009. – № 2. – С. 26-34.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Маркова А. К. Формирование мотивации учения / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
6. Пехота О. М. Особистісно орієнтована освіта і технології // Наукові праці МФ НаУКМА. Т. VII. – Миколаїв. – 2000. – С. 26-28.
7. Подмазін С. И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование. – Запорожье: Просвіта, 2000. – 250 с.
8. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. – М.: Пед. общество России, 1996. – 96 с.
9. Якиманская И. С. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения / И. С. Якиманская // Вопросы психологии. – 1995. – № 2. – С. 31-41.

Панасенко Э.А., Оспищева Ю.А.

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

СТАНОВЛЕНИЕ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ КАК СУБЪЕКТА ЛИЧНОСТНО ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБРАЗОВАНИЯ УЧАЩИХСЯ

Аннотация

В статье осуществлен анализ теоретических аспектов проблемы становления будущего учителя начальной школы как субъекта личностно ориентированного образования учащихся. Личностно ориентированное образование представлено как особый вид образования, который обеспечивает создание оптимальных условий для развития у субъектов обучения способности к самообразованию, самоопределению, самостоятельности и самореализации. Подчеркнуто, что личностно ориентированное образование основано на гуманистической педагогике. Основные положения личностно ориентированного образования находят конкретизацию в ее отдельных компонентах – целевом, содержательном, процессуально-деятельностном и результативном. Определены требования к личностно ориентированной технологии обучения, в основе которых лежит принцип субъективности образования. Отмечено, что основной формой организации этого типа обучения является личностно ориентированный урок.

Ключевые слова: учитель начальной школы, личностно ориентированное образование, ученик начальных классов, педагогическое образование, гуманистическая педагогика.

Panasenko E.A., Ospishcheva Yu.A.

SHEE «Donbass State Pedagogical University»

FORMATION ON A FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER AS A SUBJECT OF PERSONALLY ORIENTED EDUCATION OF PUPILS

Summary

The theoretical issues of the formation of a future primary school teacher as a subject of personally oriented education of the pupils are analyzed in the article. Personally oriented education is viewed as a special type of education which provides the creation of the best conditions for the development of learning subjects the ability to self-education, self-determination, independence and self-realization. It's emphasized that personally oriented education is based on the humanistic pedagogy. The main provisions of personally oriented education are specified in its individual components, such as the targeted, content, procedurally active and productive. The requirements for personally oriented learning technology, which is based on the principle of the subjectivity of education are determined. It's noted that the main form of organizing this type of learning is a personally oriented lesson.

Keywords: primary school teacher, personally oriented education, primary school pupil, teacher training, humanistic pedagogy.